

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

MATERIALE
ȘI
CERCETĂRI
ARHEOLOGICE

(Serie nouă)

III

2007

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
București, 2008

Colegiul de redacție

PROF. DR. ALEXANDRU BARNEA (Universitatea București), **DR. SANDA BĂLESCU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS), **PROF. DR. CLIVE BONSALE** (University of Edinburgh), **DR. GH. I. CANTACUZINO** (Institutul de „Arheologie Vasile Pârvan” București), **DR. UWE FIEDLER** (Berlin), **DR. RADU HARHOIU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București), **ANNIE RENOUX** (Université du Maine, Le Mans), **PROF. DR. ERIC TRINKAUS** (Department of Anthropology, Washington University), **ALAIN TUFFREAU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire).

Comitetul de redacție

ROXANA DOBRESCU – redactor-șef

ADRIAN IONIȚĂ – redactor-șef adjunct

IRINA ACHIM, ADINA BORONEANȚ, GH. I. CANTACUZINO, LIANA OȚA, ADRIANA PANAITE, DANIEL SPÂNU – membri

LILIANA ZAHARIA – secretar de redacție

Redactor Editura Academiei Române: **ADRIAN MIRCEA DOBRE**

Tehnoredactor Editura Academiei Române: **CĂTĂLINA RADU**

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România, Tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106, Fax 4021-318 2444, e-mail: edacad@ear.ro; RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, P.O. Box 33-57, București, România, Tel. 4021-318 7000, 4021-318 7001, Fax 4021-318 7002, 4021-318 703, e-mail: rodipet@rodipet.ro; ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, sector 3, București, România, Tel./Fax: 4021-610 6765, 4021-210 6787, Tel.: 031 104 4668; e-mail: office@orionpress.ro.

Orice corespondență se va trimite Colegiului de redacție pe adresa: str. Henri Coandă 11, 010667 București, tel./fax 4021 212 88 62. și redactie_iab hotmail.com.

Normele de redactare a manuscriselor și lista abrevierilor folosite în revistă sunt în general aceleași ca în celelalte publicații ale Institutului de Arheologie. În măsura în care vom elabora alte norme ne obligăm să le publicăm în numărul viitor.

SUMAR

ALAIN TUFFREAU, VASILE BORONEANȚ, EMILIE GOVAL, BERTRAND LEFEVRE, ADINA BORONEANȚ, ADRIAN DOBOȘ, GABRIEL POPESCU, Le gisement paléolithique moyen de Zăbrani (Département d'Arad)	5
GABRIEL POPESCU, JULIEN RIEL-SALVATORE, C. MICHAEL BARTON, Biogeografie umană și organizare tehnologică în Pleistocenul Superior în regiunea Carpaților Meridionali	19
CORNELIU BELDIMAN, DIANA-MARIA SZTANCS, Miercurea Sibiului–„Petriș”, jud. Sibiu: date asupra artefactelor neo-eneolitice din materii dure animale	43
ION PÂSLARU, SORIN COLESNIUC, Noi date despre așezarea culturii Hamangia din zona Mangaliei	65
CRISTIAN EDUARD ȘTEFAN, Un topor din cupru aflat în colecțiile Muzeului Național de Antichități	83
LAURA DIETRICH, OLIVER DIETRICH, Alte und neue Bronzefunde aus Rotbav, „La Pârâuț“	89
DANIEL SPÂNU, Puncte de vedere asupra brățărilor dacice de aur. O dezbatere în cadrul Academiei Române	103
OANA DAMIAN, MIHAI VASILE, AUREL STĂNICĂ, ANCA BĂNĂSEANU, ANDRA SAMSON, Cercetări arheologice preventive la Nufăru, jud. Tulcea	107
DANIELA TĂNASE, MIRCEA MARE, Cercetările arheologice de la Timișoara – str. Eugeniu de Savoia nr. 16 (raport preliminar)	153
GHEORGHE MĂNUCU-ADAMEȘTEANU, ANDREI MĂGUREANU, PANAIT I. PANAIT, ADINA BORONEANȚ, ELENA GAVRILĂ, RALUCA-IULIANA POPESCU, VENERA RĂDULESCU, MEDA TODERAȘ, ANA MARIA VELTER, TÓTH BOGLÁRKA, BOTÁR ISTVÁN, București – centrul istoric. Campania 2007. Raport preliminar privind cercetările arheologice efectuate pe strada Smârdan	163

SOMMAIRE

ALAIN TUFFREAU, VASILE BORONEANȚ, EMILIE GOVAL, BERTRAND LEFEVRE, ADINA BORONEANȚ, ADRIAN DOBOȘ, GABRIEL POPESCU, Le gisement paléolithique moyen de Zăbrani (Département d'Arad)	5
GABRIEL POPESCU, JULIEN RIEL-SALVATORE, C. MICHAEL BARTON, Human bio-geographie and technical organization in upper Paleolithic in the souther Carpathian Mountains	19
CORNELIU BELDIMAN, DIANA-MARIA SZTANCS, Miercurea Sibiului–„Petriș”, dép. de Sibiu, Roumanie: données sur les artefacts néo-énéolithiques en matières dures animales	43
ION PÂSLARU, SORIN COLESNIUC, The remains of a new Hamangia site in Mangalia area	65
CRISTIAN EDUARD ȘTEFAN, Une hache de cuivre inedite dans les collections du Musee National des Antiquites de Bucharest	83
LAURA DIETRICH, OLIVER DIETRICH, Alte und neue Bronzefunde aus Rotbav, „La Pârâuț”	89
DANIEL SPÂNU, About Dacian gold bracelets	103
OANA DAMIAN, MIHAI VASILE, AUREL STĂNICĂ, ANCA BĂNĂSEANU, ANDRA SAMSON. Recherches archéologiques préventives à Nufăru, dép. de Tulcea	107
DANIELA TĂNASE, MIRCEA MARE, Concernant les recherches archeologiques de Timișoara – 16 rue Eugeniu de Savoya (rapport préliminaire)	153
GHEORGHE MĂNUCU-ADAMEȘTEANU, ANDREI MĂGUREANU, PANAIT I. PANAIT, ADINA BORONEANȚ, ELENA GAVRILĂ, RALUCA-IULIANA POPESCU, VENERA RĂDULESCU, MEDA TODERAȘ, ANA MARIA VELTER TÓTH BOGLÁRKA, BOTÁR ISTVÁN, Bucarest – Historical Center. Archaeological reserches in Smârdan Street	163

Puncte de vedere asupra brățărilor dacice de aur. O dezbatere în cadrul Academiei Române

DANIEL SPÂNU

În memoria lui Constantin Preda

Cuvinte-cheie: brățări spiralice; aur; orfevererie; Dacia; perioada târzie Latène.

Keywords: Hoards, Spiral Bracelets; Gold; Jewellery; Dacia; Late Latène Period.

În data de 3 aprilie 2007 în Sala de Consiliu a Academiei Române a avut loc o comunicare susținută de către prof. dr. Mircea Babeș, cu titlul *Aurul dacic între legendă și realitate*. Ședința a fost prezidată de acad. prof. dr. Alexandru Zub și a prilejuit o serie de discuții purtate de unii dintre participanți.

Dezbaterea lui Mircea Babeș a debutat cu o evocare a tradiției literare antice despre captura traianică din Dacia (Ioannes Lydus, Cassius Dio și interpretările moderne ale lui Carcopino), urmată de o prezentare pe scurt a celor două puncte de vedere exprimate în istoriografia românească în privința aurului dacic: „scepticismul” lui Pârvan și „optimismul” lui Constantin și Hadrian Daicovicu, Radu Vulpe, Ion Horațiu Crișan ș.a. care au susținut ideea unei continuități dinastice, monopolul regal asupra aurului și o intensă exploatare minieră preromană. Spre deosebire de epoca bronzului (căreia îi sunt atribuite 73 de tezaurе cu 3100 obiecte de aur), epoca dacică este săracă în descoperiri de piese de aur. Deja, Pârvan accentuase ponderea mare a argintului și raritatea aurului cu excepția monedelor Koson. Apariția brățărilor de aur îl determină pe Babeș să reflecteze asupra măsurii în care această nouă descoperire impune revizuirii substanțiale ale punctelor de vedere exprimate în istoriografie.

Potrivit lui Mircea Babeș, piesele de aur din secolele IV–III a. Chr. (coiful de la Poiana Coțofenești, brățara spiralică de la Băiceni sau diadema de la Bunești ș.a.), precum și piesele de

argint, uneori aurite (coiful și cnemidele de la Agighiol, promethopydon-ul de la Stâncești ș.a.), toate provenind din spațiul extracarpatic sunt puternic inspirate de orfeveria grecească. În continuare au fost evocate sau prezentate descoperirile de obiecte exclusiv de argint din secolele II–I a. Chr. (Sâncrăieni, Coadă Malului, Herăstrău, Surcea, Sărăcsău, Ghelinta, Dupuș ș.a.) care caracterizează orfeveria locală din perioada târzie a Latène-ului. Au fost evocate cele cca 30 de brățări spiralice de argint de epocă târzie Latène cunoscute până în prezent. Până la descoperirea brățărilor de aur, numai monedele Koson puteau fi considerate ca singura manifestare în aur a orfeveriei locale din secolele I a. Chr. – I a. Chr.; a fost evocată problematica originii și autenticității sau nonautenticității monedelor Koson.

Mircea Babeș a prezentat filmarea de către un particular a uneia dintre brățări, a evocat prima știre publică despre brățări (emisiunea lui Dan Diaconescu de pe postul de televiziune OTV), precum și rolul Barbarei Deppert-Lippitz care a sesizat autorităților și mediilor științifice din România apariția în comerțul de antichități a brățărilor de aur. Potrivit mărturiilor celor anchetați de Procuratură, brățările de aur ar fi fost descoperite de către membrii lumii interlope din Deva, cu ajutorul detectoarelor de metale, în anul 2000. Cele zece piese provenind dintr-o primă descoperire ar fi fost identificate într-o groapă captușită cu pietre, nu departe (cca 300 m) de incinta cu sanctuare de pe Dealul Grădiștii, în punctul numit

„Căprăreata”, unde, în trecut, ar mai fi fost descoperite și turte de fier. A mai fost amintită și descrierea de către Ioan Glodariu a locului descoperirii, lângă o pantă de 70°, sub o stâncă.

După descoperire, brățărilor ar fi fost traficate peste hotare. Patru dintre aceste brățări, expertizate la Frankfurth, cântăresc între 950 și 1100 g, o a cincea, recuperată de la Paris, 750 g. Toate se află astăzi în custodia Muzeului Național de Istorie a României. Alte exemplare urmează să fie returnate în țară într-un viitor apropiat. A mai fost prezentată și o brățară considerată ca prototip al exemplarelor de aur. Această piesă ar fi fost licitată în SUA în urmă cu mai mulți ani (probabil în 1998) și ar putea proveni tot din România.

Potrivit lui Mircea Babeș, cele cinci brățări recuperate deocamdată sunt unitare ca schemă, dar diferite în detalii și greutate. De asemenea, ele nu sunt identice (nu sunt produse de serie) și fiecare dintre ele prezintă o serie de caracteristici ornamentale particulare care le individualizează. De asemenea, vorbitorul a evocat analizele efectuate de fizicienii de la Institutul de Fizică și Inginerie Nucleară (Bogdan Constantinescu și Viorel Cojocaru) asupra pieselor aflate deja în țară. Acestea ar fi relevat diferențe semnificative ale procentajului în argint din aliajul celor cinci piese. Potrivit autorilor analizelor metalografice, piesele ar fi fost realizate dintr-un aur aluvionar și nu din aur de zăcământ. O a șasea brățară ar fi fost la rândul ei expertizată și supusă unor analize metalografice în SUA.

Prin analogie cu brățărilor de argint (asociate cu fibule linguriță) exemplarele de aur ar trebui și ele date în cea de a doua jumătate a secolului I a. Chr. Din această perspectivă, brățărilor nu ar fi fost îngroapte în contextul războaielor dacice, ci probabil, într-o perioadă mai veche. Realizarea lor ar putea fi atribuită poate aceluiași meșter care a lucrat și brățara de la Orăștie, considerată exemplarul cel mai apropiat stilistic de brățărilor de aur. Pentru ilustrarea analogiilor, Mircea Babeș a prezentat câteva planșe și o diagramă comparativă din teza de doctorat recent susținută a lui Daniel Spănu, *Piese de orfevrerie din Dacia în secolele I a. Chr. – I p. Chr.*

Analogiile morfologice, ornamentale și tehnice cu brățărilor de argint, variația ornamentală pronunțată a exemplarelor de aur, condițiile de descoperire (relatate sub jurământ în cadrul unui proces), toate acestea pledează, în viziunea lui

Mircea Babeș, pentru autentificarea brățărilor. În concluzie, s-a afirmat că „șansa ca ele să fie niște falsuri mi se pare absolut redusă”. Încadrarea brățărilor de aur în contextul orfevreriei dacice, considerată de la Pârvan încoace, o artă a argintului, nu este considerată imposibilă: piesele de aur recent descoperite ar constitui „excepțiile care confirmă regula”. În încheierea discursului său, Mircea Babeș a mai evocat tăblițele de plumb ca falsuri pe care unii diletanți ar încerca să le autentifice, precum și absența unor vestigii de epocă dacică în regiunea Roșia Montană.

*
* *

Discuțiile care au urmat comunicării au fost deschise de prof. dr. Alexandru Vulpe, corespondent al Academiei. Au luat cuvântul: prof. dr. Lupaș, corespondent al Academiei, prof. dr. Constantin Preda, dr. Lucia Marinescu, col. A. Condruț, șef serviciu Protecția Patrimoniului și prof. dr. Alexandru Vulpe.

Potrivit lui Lupaș, cantitatea de metal prețios dusă la Roma, așa cum a fost ea evocată în sursele literare antice nu ar fi exagerată. De exemplu, din zăcămintele de la Săcărâmb s-ar fi putut extrage anual 80 de tone aur. Pe de altă parte, variația conținutului în argint a minereului de aur este considerată irelevantă pentru determinarea originii materiei prime a unor obiecte preistorice. Chiar și aurul aluvionar poate să prezinte un titlu înalt de puritate (până la 24 k). Lupaș a mai atras atenția asupra relevanței relative a rezultatelor unor analize metalografice și asupra imposibilității de a data pe baza acestora obiectele preistorice.

O amplă intervenție a fost susținută de Constantin Preda. Vorbitorul a evocat succesiunea curentelor sau punctelor de vedere din ultimele decade, de la „tracomania” din anii '80 și „dacomania” din anii '90, la „tăblițomania” și „brățaromania” din ultimii ani. Preda atrage atenția asupra componentei scito-iraniene din orfevreria secolelor IV–III de la Dunărea de Jos și asupra incidenței sporite a denarilor republicani în Dacia preromană. Pentru început, Preda a arătat că pentru ipoteza autentificării brățărilor de aur ar putea fi invocată numai asemănarea lor cu exemplarele de argint cunoscute. Vorbitorul a reproșat Ministerului Culturii și Cultelor faptul că brățărilor nu au fost supuse încă analizei unei comisii de specialiști reunită sub egida Academiei și regretă că

autenticitatea brățărilor ar trebui acceptată ca o poziție oficială.

În favoarea nonautenticității brățărilor de aur, Constantin Preda invocă absența aurului din Dacia preromană și consideră acest argument ca irefutabil. Punctul său de vedere se întemeiază și pe respingerea autenticității monedelor Koson considerate în totalitatea lor ca falsuri renaștentiste. Singurele monede de aur autentice din Dacia preromană ar fi aureii imperiali de import. Potrivit lui Constantin Preda, copiile (falsurile) pot fi „mai bune” decât originalele, analogiile morfologice dintre piesele de aur și cele de argint nu ar avea relevanță și percepe diferențele ponderale dintre ele ca pe un argument în favoarea nonautenticității. Tot în acest sens, Constantin Preda contestă relatările despre condițiile de descoperire ale brățărilor de aur și atrage atenția asupra faptului că acestea au apărut în mod cert pentru prima dată abia în comerțul de antichități. Unicitatea brățărilor de aur este percepută de Constantin Preda ca suspectă și contrastantă în cadrul orfevreriei dacice.

În încheierea intervenției sale, Constantin Preda a ținut să precizeze faptul că mediile științifice din România fuseseră sesizate de către Nubar Hamparțumian asupra existenței brățărilor încă din anii 2003–2004 și că primele reacții de atunci ar fi contestat și ele autenticitatea acestor piese. În sfârșit, tehnica brățărilor nu ar fi antică, iar încercările de a autentifica brățările prin intermediul unor analize metalografice ar fi sortite eșecului, în lipsa unui repertoriu de mostre autentice numeric consistent.

La rândul ei, Lucia Marinescu s-a exprimat categoric în favoarea autenticității brățărilor de aur și a ținut să elogieze înființarea și activitatea Poliției de Patrimoniu care ar fi recuperat mii de piese antice descoperite prin braconaj arheologic în Munții Orăștiei. Spre deosebire de Babeș care situa punctul „Căprăreța” la nord de Dealul Grădiștii, potrivit interlocutoarei, acest loc de descoperire s-ar situa la vest de incinta sacră. În încheierea alocuțiunii, dna Marinescu a subliniat faptul că demonstrarea autenticității unui obiect preistoric este mai dificilă decât demonstrarea unui fals.

Col. Condruț a contestat probitatea poziției exprimate de Constantin Preda, a relatat pe scurt ancheta întreprinsă la locul descoperirii brățărilor și a afirmat că groapa din care provin aceste piese s-ar fi aflat sub rădăcinile unui copac, o conjunctură care ar infirma ipoteza îngropării lor recente. Șeful

serviciului Protecția Patrimoniului a mai atras atenția asupra faptului că versiunea producerii recente a brățărilor (de către un bijutier contemporan decedat) a fost avansată spre disculpăre de către căutătorii de comori anchetați și a mai afirmat că la ora actuală ar mai exista brățări încă nedetectate în România, iar posesorii lor se află sub observație.

Alexandru Vulpe a arătat că unicitatea brățărilor de aur este în măsură să trezească îndoieli în privința autenticității lor, dar a ținut să adauge că îndoiala nu implică neapărat o negație. De asemenea, a sugerat oportunitatea dotării arheologilor cu detectoare și a comentat polemic unele puncte de vedere exprimate de antevorbitorii săi. A. Vulpe a ținut să precizeze că un eventual fals nu ar fi fost posibil decât printr-o intimă colaborare între un arheolog expert în civilizația dacică, un bijutier și personalul unor muzee prestigioase.

În încheierea ședinței, Lupaș a comparat caracterul insolit al brățărilor de aur cu posibilitatea apariției bruște a unui zăcământ care, printr-o exploatare intensivă, să se epuizeze foarte repede. De asemenea, Mircea Babeș a mai precizat faptul că densitatea argintului este diferită de cea a aurului și din acest motiv se înregistrează diferențe ponderale semnificative între brățările de aur și analogiile lor în argint.

*
**

CONCLUZII

Dacă în comunicarea sa Mircea Babeș a plasat faimoasele brățări de aur dacice între legendă și realitate, dicuțiile ulterioare s-au regăsit pe tărâmul dilemei falsitate *versus* autenticitate. Până la publicarea unei documentații sistematice și detaliate, până la dezbateră analitică a acestor piese, discuțiile rămân cantonate în repere conjuncturale și incertitudini, iar riscul alunecării în derizoriul scandalurilor din mass-media este major. Deocamdată, în lipsa unei documentări detaliate a brățărilor spiralice de aur, cercetarea nu poate decât să pregete asupra implicațiilor acceptării uneia sau celeilalte dintre ipoteze.

Dacă am considera piesele ca falsuri, atunci trebuie identificate acele elemente care trădează totuși contrafacerea. Acest aspect ar fi extrem de util anchetelor și expertizelor viitoare și ar constitui un câștig real pentru cercetare. Iată o posibilă provocare.

Dacă totuși am considera însă piesele ca autentice, încadrarea lor în contextul cultural, meșteșugăresc și istoric al Daciei preromane s-ar dovedi un demers fascinant și incitant, dar optica tradițională ar trebui revizuită. Dar riscurile trebuie asumate. Obsesia certitudinilor ne face adesea să uităm de jocul subtil al relativităților.

Discursul susținătorilor contrafacerii brățărilor are rolul benefic de a indica multe dintre lacunele, viciile și erorile cercetării, fisurile ei metodologice și necesitatea revizuirii unor argumente uitate. Să-i lăsăm deci să ne ajute să învățăm din propriile noastre greșeli. Să-i ascultăm ar fi o dovadă de acceptare a pluralismului. Prin urmare, *auditur et altera pars!*

ABSTRACT

While in his lecture Mircea Babeș placed the famous gold Dacian bracelets between legend and reality, the discussions that followed fell within the realm of the dilemma forgery *versus* authenticity. Prior to publication of systematic and detailed documentation, prior to an analytical debate of the artifacts, discussions would be stuck in conjuncture landmarks and uncertainty with a high risk of divagating into the derisory of mass-media scandals.

For the time being, lacking a detailed documentation for the gold spiral bracelets, research can only ponder upon the implications of accepting one hypothesis of the other. If we consider the artifacts as fakes, then we must identify the elements betraying the forgery. It would prove a very useful

aspect to future inquests and expertise, and a real gain to research. Here lies a possible challenge. Still, if we accept the artifacts as authentic, placing them within the cultural, historical and manufacturing context of the Pre-Roman Dacia would constitute both a fascinating and enticing attempt, and, in the same time, a risky one, as some of the dogmatized hypothesis would have eroded in time, and thus, the traditional view should be revised. But risks must be assumed. The obsession of certitude often makes us forget the subtle game of relativities.

REZUMAT

Dacă în comunicarea sa Mircea Babeș a plasat faimoasele brățări de aur dacice între legendă și realitate, discuțiile ulterioare s-au regăsit pe tărâmul dilemei falsitate *versus* autenticitate. Până la publicarea unei documentații sistematice și detaliate, până la dezbateră analitică a acestor piese, discuțiile rămân cantonate în repere conjuncturale și incertitudini, iar riscul alunecării în derizoriul scandalurilor din mass-media este major. Deocamdată, în lipsa unei documentări detaliate a brățărilor spiralice de aur, cercetarea nu poate decât să pregete asupra implicațiilor acceptării uneia sau celeilalte dintre ipoteze. Dacă am considera piesele ca falsuri, atunci trebuie identificate acele elemente care trădează totuși contrafacerea. Acest aspect ar fi extrem de util anchetelor și expertizelor viitoare și ar constitui un câștig real pentru cercetare. Iată o posibilă provocare. Dacă totuși am considera însă piesele ca autentice, încadrarea lor în contextul cultural, meșteșugăresc și istoric al Daciei preromane s-ar dovedi un demers fascinant, incitant, dar în același timp riscant, deoarece unele dintre ipotezele dogmatizate de mult timp ar fi erodate și optica tradițională ar trebui revizuită. Dar riscurile trebuie asumate. Obsesia certitudinilor ne face adesea să uităm de jocul subtil al relativităților.